

Andrzej Wierciński

Wprowadzenie

Studia Paedagogica Ignatiana. Rocznik Wydziału Pedagogicznego Akademii "Ignatianum" w Krakowie 18, 15-21

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wprowadzenie

To specjalne wydanie „*Studia Paedagogica Ignatiana*”, *Hermeneutyka i edukacja*, jest poświęcone hermeneutyce i edukacji. Sama hermeneutyka jawi się jako praktyka tego, co nosi miano *philosophia*, jako praktyka słuchania i mówienia do własnego Ja, komunikowania się z tradycją i z drugim człowiekiem. Doświadczenie słuchania i mówienia jest kluczowe dla uczestniczenia w rozmowie, którą jesteśmy. Za Hölderlinem można powiedzieć, że nie tylko jesteśmy w rozmowie z drugą osobą, ale że w rzeczywistości jesteśmy ową rozmową, zdolni słuchać, a tym samym i uczyć się od drugiego¹. Jako proces dochodzenia do zrozumienia rozmowa wymaga pełnego zaangażowania ze strony każdego z jej uczestników. A to oznacza, że zaangażowanie się w rozmowę to otwieranie się na drugą osobę, również na siebie jako tego innego, w celu zrozumienia tego, o czym się mówi. To bardziej znaczenie *zrozumienia o czym się mówi* niż *zrozumienie osoby* pomaga uznać, że „zadaniem hermeneutyki jest wyjaśnianie cudu zrozumienia, który nie jest tajemniczą komunią dusz, ale uczestniczeniem we wspólnym sensie”². To zaangażowanie jest wezwaniem do przeprowadzenia zmiany, wezwaniem do gotowości do zaakceptowania faktu, że ten drugi *może* mieć rację, a tym samym i do rewizji własnego rozu-

¹ „Viel hat von Morgen an, Seit ein Gespräch wir sind und hören voneinander, Erfahren der Mensch; bald sind wir aber Gesang”. F. Hölderlin, *Friedensfeier*, w: idem, *Sämtliche Werke*, t. 2: *Gedichte nach 1800*, red. F. Beißner, Cotta, Stuttgart 1953, s. 430.

² H.-G. Gadamer, *Truth and Method*, Continuum, New York 2006, s. 292.

mienia. Gotowość do zmiany własnego sposobu bycia wyraża fundamentalne zrozumienie tego, że bycie osobą doświadczoną oznacza bycie człowiekiem otwartym na nowe doświadczenia pojawiające się w kontekście istniejących wyzwań i wyobrażeń. Ta otwartość jest fundamentalna dla istnienia hermeneutyki. Z kolei bycie otwartym na odmienne interpretacje nie jest wyrazem politycznej poprawności lub napawaniem się samą odmiennością (*varietas delectat*), ale wynika z prawdziwego przekonania o tym, że angażując drugą osobę w rozmowę stwarzamy, a nie jedynie odtwarzamy, sens. To, co w rozmowie jest najbardziej stymulujące, to gotowość wyjścia poza wygodny, znany sobie świat, w celu osiągnięcia nowego zrozumienia. *Existentia hermeneutica* to sposób bycia pomiędzy tym, co swojskie a obcością. Uczenie się rozumienia własnego sposobu bycia to zadanie na całe życie, ujawniające potrzebę i możliwość wzrostu jednostki w trakcie przekraczania granic wyznaczanych przez jej osobiste, społeczne i polityczne zwyczaje i przekonania. To uczenie się pomaga również przezwycięzać atomizację współczesnego społeczeństwa i domaga się solidarności, wzajemnego wsparcia oraz osobistej odpowiedzialności.

Hermeneutyka i edukacja apeluje o interpretacyjne podejście do edukacji. Zrozumienie zdarzenia edukacyjnego posiada przejrzysty wymiar edukacyjny w życiu jednostki. Zrozumienie nie jest tylko jednym z możliwych ludzkich zachowań, ale również sposobem bycia samego *Dasein*. Zrozumienie odnosi się do wszelkich relacji międzyludzkich w świecie, w którym żyjemy. Hermeneutyczne istnienie jako skończone, językowe i historyczne obejmuje całość naszego doświadczenia świata, i dlatego jest *Dasein* w ciągłym w ruchu, zmierzającym do samozrozumienia. Zrozumienie jako samozrozumienie jest zawsze doświadczeniem formacyjnym; informując *Dasein*, kształtuje tegoż *Dasein* pierwotny sposób bycia w świecie. Pozyskiwanie wiedzy i poznawanie prawdy *zdarza się* (*ereignet sich*) nam, jak żyjemy naszym życiem ludzkich istot. Żyć, znaczy rozumieć i interpretować. Stąd *existentia hermeneutica* to *existentia interpretativa*. Dlatego głównym zadaniem naszego projektu będzie umieszczenie edukacyjnej praktyki hermeneutycznej w kontekście ogólnej hermeneutyki filozoficznej. Hermeneutyka edukacji to praktyczna filozofia podejmująca refleksję nad edukacją jako ludzkim działaniem. Hermeneutyka nie jest dla nas teorią czy dyscypliną akademicką, ale połączoną praktyką życia i myślenia w kontekście współczesnych wyzwań pojawiających się

w globalnym i wielokulturowym środowisku. Kompleksowe i wnikliwe myślenie o edukacji ujawnia wiele trudności w obliczu narzuconej indoktrynacji i konformizmu wielu systemów edukacyjnych, związanych z kontrolą poglądów, przekonań i postaw. Bierni i zależni uczniowie są łatwo poddawani manipulacji i praniu mózgu. Nadmierne przywiązywanie wagi do szczegółów w przekształcaniu informacji bardzo często zaciemnia zrozumienie tego, co winno być rozumiane, i przesłania radość z rzeczywistego odkrycia oraz z żarliwego poszukiwania prawdy.

Edukacja nie dotyczy strategii i taktyki związanej z przemianą wiedzy. W zależności od oczekiwań systemów edukacyjnych profesjonalna taktyka edukacyjna może być bardzo skuteczna. Jednak taktyka edukacyjna dotyczy raczej *taktu* (*tactus*), sposobu radzenia sobie z trudnym zadaniem kształcenia, który zakłada rzeczywiste dotykanie (łacińskie *tactus* oznacza ‘dotknięcie’; od *tangere* ‘dotykać’). Doświadczenie dotykania pociąga za sobą to, że my zarówno dotykamy innych, jak i jesteśmy przez innych dotykani. Ta wzajemność przypomina nam, że nauczanie i uczenie się nie są dwoma oddzielnymi procesami, ale że się dzieją równocześnie i kształtują nasze rozumienie tego, co się z nami dzieje, kiedy nauczamy i uczymy się.

Istotą edukacji jest doprowadzenie nauczycieli i uczniów do zrozumienia, że za edukacją kryje się coś egzystencjalnie ważnego, co nie może zostać przesłonięte żadnym programem nauczania, a co może zostać odkryte jedynie przez pojedynczą osobę, czyli przez podmiot edukacji. Nauczanie i uczenie się są przedsięwzięciami osadzonymi w życiu. Twórcza edukacja stymuluje uczenie się i odkrywanie oraz wzywa do wzbogacania edukacyjnego doświadczenia poprzez rozmowy z innymi, dyskutowanie i angażowanie się w nieformalne relacje, w celu przeciwdziałania destrukcji bogactwa poglądów i ogólnej różnorodności, która zagraża legalności wielu systemów edukacyjnych. Edukacja to interakcja pomiędzy uczniami a nauczycielami, zachęcająca do niezależnego oraz krytycznego myślenia i w znacznej mierze rozwijająca ludzkie życie.

Hermeneutyka edukacyjna tematyzuje zdarzenie (*Ereignis*) edukacyjne. Edukacja jest sposobem bycia w obrębie pewnego horyzontu, w którym zawiera się wszystko to, co może być postrzegane z określonego punktu obserwacyjnego. Ponadto, edukacja domaga się ciągłego angażowania nowych doświadczeń, które będzie miało

wkład w poszerzenie naszych perspektyw i wyraźniejsze postrzeżenie w obrębie szerszego horyzontu. Jak przypomina nam Gadamer: „ten horyzont jest raczej czymś, w czym się poruszamy, i co porusza się z nami. Horyzonty ulegają zmianie w stosunku do osoby, która się porusza”³. Zrozumienie tej zmiany jest jednym z trudniejszych zadań edukacji. Jeśli *educare* oznacza ‘wychowywanie’, to uprzywilejowanym sposobem tego doświadczenia jest spotkanie z drugim, zarówno w znaczeniu zaangażowania drugiej osoby, jak i w rozumieniu zaangażowania zdarzenia. A zaangażowanie to zdarza się w fuzji historycznie uwarunkowanych i społecznie konstruowanych horyzontów, w potrzebie ciągłego rewidowania i otwierania na liczne, nowe, a nawet sprzeczne interpretacje.

Autentyczną formą uczenia się jest uczenie się przez doświadczenie, *πάθει μάθος*. Osobiste doświadczenie stanowi genezę edukacji. W Gadamerowym odczytaniu Ajschylosa ludzie, poprzez cierpienie, odkrywają ograniczenia swego człowieczeństwa i doświadcniają fundamentalnego podziału pomiędzy tym, co ludzkie, a tym, co boskie. To właśnie wglądu w naszą skończoność i historyczność uczymy się poprzez doświadczenie. Doświadczając własnej skończoności, godzimy się na nasze ograniczenie i uczymy się radzić sobie z ograniczeniami innych.

Dyskusja nad konkretnymi zagadnieniami filozofii i edukacji uświadamia nam, że spotkanie z drugim człowiekiem i nasze otwarcie się na odmienne przekonania, zwyczaje i wartości ujawniają nam nasz własny sposób myślenia i demaskują nasze uprzedzenia. To z kolei pomaga nam skonfrontować nas z nami samymi oraz z innymi poprzez poszerzenie naszej samowiedzy i umożliwienie osobowego wzrostu. Edukacja jako formacja ludzkich jednostek przeciwdziała fragmentacji i instrumentalizacji procesów uczenia się, traktowanych jedynie jako techniki rozwiązywania problemów. W sferze współczesnej edukacji, a w szczególności w obrębie nauk humanistycznych, istnieje bardzo niewiele miejsca na twórcze wyrażanie siebie. W zamian kładzie się nacisk na pisanie rozprawek i daje pierwszeństwo przekazowi informacji na temat *artes liberales*, zamiast pozwolić uczniom angażować się w lekturę wielkich dzieł zachodniej cywilizacji. Uważne czytanie literatury pomaga w opisywaniu, odczy-

³ Ibidem, s. 304.

tywaniu i zrozumieniu nie tylko wielkiej tradycji literackiej, ale i nas samych w świecie. Literatura, a zwłaszcza poezja, przypominają nam, że w celu zrozumienia tekstu musimy przezwyciężyć pokusę łatwej interpretacji i zaangażować się w sam tekst, który może otworzyć nam całkiem nowe światy. Dlatego zaangażowanie w lekturę danego tekstu literackiego pozwala nam doświadczać silnych przeżyć. Organizuje ono *locus amoenus*, rodzaj przyjemnego, często wyidealizowanego miejsca, czy schronienia, gdzie wygodnie i bezpiecznie możemy się spotkać sami z sobą oraz z innymi.

T.S. Eliot w wierszu „Burnt Norton”, utworze rozpoczynającym jego tomik *Cztery kwartety*, przedstawia ogród różany, będący odpowiednikiem potencjału drzemiącego w ludzkiej egzystencji:

Czas terazniejszy i czas, który minął,
 Razem obecne są chyba w przyszłości,
 A przyszłość jest zawarta w czasie, który minął.
 Jeżeli wszelki czas jest terazniejszy wiecznie,
 Niczym okupić nie daje się czas.
 Co mogło być, jest abstrakcją
 I ciągle trwa jako możliwość
 Jedynie w świecie spekulacji.
 Co mogło być i to, co było,
 Jeden ma kres, terazniejszy wiecznie.
 Echo stąpania dudni nam w pamięci
 Przejściem, w któreśmy sami nie wchodzili nigdy,
 Ku drzwiom zamkniętym, których nie otwieraliśmy nigdy,
 Do różanego ogrodu. Tak echem w pamięci
 Są wam i moje słowa.
 A na co i po co
 Z misy płatków różanych otrząsamy pył,
 Tego już nie wiem.
 Inne także echa
 Mieszkają w ogrodzie. Czy mamy tam iść?

(przekład Czesław Miłosz)

Locus amoenus wraz z drzewami, trawą i wodą jest ulubionym pejzażem ludzkiego umysłu. To miejsce dające schronienie przed cza-

sem i śmiertelnością. W cytowanym wierszu Eliot mówi wyraźnie, że prawdziwe schronienie znaleźć można tylko w ładzie wszechświata poprzez zrozumienie Logosu i jego mocy zdolnej zbawić człowieka od wszystkiego, co przeszkadza mu w realizacji swojego największego potencjału i życiu tymże potencjałem.

Edukacja zasadniczo nie jest przekazem wiedzy poprzez systematyczny proces uczenia się, ale jest trwającą całe życie podróżą prowadzącą do osobistego wzrostu i dojrzałości. W świecie, w którym pojmujemy siebie jako obcych, hermeneutyka domaga się bezwarunkowej gościnności i przypomina nam, że bycie gościnnym w stosunku do innych, w tym i do siebie traktowanego jako ktoś inny, nie jest wyborem, którego należy dokonywać po starannym namyśle i odrzuceniu innych istniejących opcji, ale że jest powołaniem człowieka. Dlatego też hermeneutyka gościnności służy za horyzont myślenia o edukacji, który przemienia edukację z towaru podlegającego obrotowi w sposób życia. Edukacja jako osobiste zaangażowanie i pełne sensu doświadczenie przeciwdziała ustandaryzowanemu i przypominającemu fabrykę szkolnictwu, które jako kulturowy towar można łatwo zamienić w kwitnący biznes o globalnym zasięgu.

Istotą hermeneutyki edukacji pozostaje stwarzanie i rozwijanie rozmaitych możliwości rozumienia zdarzenia edukacyjnego. Takie rozumienie edukacji wymaga wystawienia na szwank naszych edukacyjnych uprzedzeń i przekonań. Zamiast koncentrować się na strukturach edukacyjnych, podkreślamy, że jednostka ludzka jest podmiotem procesów edukacyjnych. Edukacja dotyczy całego człowieka, który uznaje wartość i znaczenie tego, czego jest nauczany, dla całego swojego życia. Najbardziej efektywna lekcja wypływa z życia nauczyciela. Edukacyjny sukces z kolei można właściwie mierzyć jedynie poprzez sukces osiągnięty przez osobę nauczaną w życiu codziennym. Sukces w życiu oznacza nauczenie się radzenia sobie ze swoim własnym życiem, a tym samym życie zgodne ze swym potencjałem.

W imieniu Międzynarodowego Instytutu Hermeneutyki chciałbym podziękować wszystkim uczestnikom za przygotowanie artykułów, w których, w konsekwentny i przekonujący sposób, omówiono hermeneutyczne zadania edukacji. Dostarczone prace prezentują szerokie spektrum podejść do zdarzenia edukacyjnego, interpretu-

jąc to, co się z nami dzieje, kiedy uczymy się, i to nawet wówczas, gdy dzieje się to poza naszymi chęciami i działaniami (Gadamer). Jest to w rzeczywistości interpretacja życia takiego, jakie przeżywamy, a które zawiera w sobie uczenie się jako sposób bycia. Ta prawdziwa różnorodność stylów myślenia może łatwo prowadzić do konfuzji odnośnie do spójności prezentowanych opinii. Jednak naszą intencją nie jest programowa prezentacja zbieżności, czy też rozbieżności, ale oferta hermeneutycznej platformy, otwartej na różnorodne poglądy, w tym i te krytyczne, które również powinny zostać wysłuchane.

Szczególne podziękowania należą się dr. Krzysztofowi Bielowi, dziekanowi Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum za gościnność, zarówno tę fizyczną, jak i intelektualną. Jesteśmy głęboko mu wdzięczni za jego entuzjazm i ciągłe poparcie dla tego projektu. Jesteśmy również wdzięczni redakcji „*Studia Paedagogica Ignatiana*” za jej hojną ofertę prezentacji *Hermeneutyki i edukacji*, jako wydania specjalnego publikowanego przez nią pisma. Dzięki temu umożliwiono nam zaangażowanie się w rozmowę na temat bliski naszym sercom.